

**КОНЦЕПТИ СУЧАСНОГО НАВЧАННЯ Й ВИХОВАННЯ У ПЕДОЛОГІЇ В
УКРАЇНІ В 20-30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ**

Постановка проблеми. У ХХІ столітті освіта, як ніколи, має бути помічником у розкритті здібностей дитини, сприяти розвитку її індивідуальності, допомагати їй відчувати себе щасливою і вільною, спроможною саморозвиватися і самовдосконалюватися у подальшому житті. Ці прогресивні ідеї у тому чи іншому обсязі були одним із основних чинників вітчизняної педології, який спрямував науково-педагогічну діяльність на всебічний і гармонійний розвиток особистості.

Жоден освітній заклад не зможе дати школяру всіх необхідних знань для життя, тому учень має володіти комплексною процедурою здобуття знань упродовж усього життя, а дорослим необхідно створити навчаюче середовище, що стимулюватиме емоційно-пізнавальну діяльність дитини. Отже, завдяки інтегруючому, комплексному підходу до вивчення людини, стає реальним створення відповідного середовища для певного психічного та соціального становлення особистості.

Аналіз попередніх досліджень. Звернення до вивчення і творчого використання спадщини вітчизняних учених 20-30 рр. ХХ століття є наразі надзвичайно актуальним, оскільки вони спрямували теорію та практику освіти на саморозвиток дитини як центру педагогічної системи. Багатогранна педагогічна спадщина педології вивчається сучасними науковцями в різних аспектах: проблемам концептуалізації педологічного доробку присвячено праці І. Болотнікової, Л. Вовк, Д. Ніколенка, С. Пуймана, Н. Сафоновой; історичний аспект становлення й розвитку педології розглянуто у працях С. Болтівця, О. Джуринського, Л. Дуднік, М. Кузьменка, О. Попової, О. Сухомлинської; дидактичний – у дослідженнях А. Растригіної, Л. Тютюнника; технологічний аспект аналізували К. Корсак, В. Луговий; антропологічний та етнокультурологічний аспекти – О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федоренко, Н. Лосева, Н. Гонтаровська.

Метою статті є вивчення педологічної спадщини початку ХХ століття та систематизація основних методів і форм навчання, розроблених і впроваджених на той час, а також визначення деяких концептів із досвіду педологічної думки для екстраполювання їх у сучасні форми навчання й виховання.

Виклад основного матеріалу. Одним із напрямків роботи педологів був пошук нових методів і форм навчання, а саме спроби класифікувати нові та старі методи навчання. Так, до 1923 р. Наркомос України не мав чітко визначеного плану організації роботи трудової школи, тому було проголошено принцип творчості, що давало право й можливість учителям вільно вибирати як зміст, так і методи навчання і виховання у своїй педагогічній діяльності. З 1921 р. видавалися «Порадники соціального виховання», за допомогою яких здійснювалося загальне регулювання навчально-виховного процесу. Лише 1923 року Наркомос видав «Єдиний виховно-навчальний план в установах соцвиху для дітей до 15 років в УРСР». Він тільки окреслював три головні аспекти підготовки учнів: трудовознавство, культурознавство та природознавство. Через надмірний вплив «Декларації про соціальне виховання дітей» його автори надавали освіті другорядного значення, вона, на їх думку, сама «прикладеться» у процесі виховання, а традиційне навчання у школі визнавалося «буржуазною педагогічною мудрістю» [1].

Отже, пропонуємо одну з найпоширеніших у 20-ті роки класифікацію методів навчання:

І. Активні методи викладання (методи активного сприйняття):

1. Дослідницький метод:

а) лабораторний;

б) екскурсійний;

- в) метод евристичної бесіди;
  - г) метод проектів.
2. Трудовий метод (трудовий підхід до вивчення дійсності):
- а) ручна праця (у майстерні);
  - б) сільськогосподарські роботи;
  - в) робота на фабриках і заводах;
  - г) всі інші форми суспільно-корисної праці.
3. Робочі прийоми (малювання, виготовлення графіків і діаграм, драматизація тощо).
- II. Пасивні методи викладання (методи пасивного сприйняття):
1. Ілюстративний (наочний, демонстраційний).
  2. Метод готових знань:
    - а) словесний (лекційний);
    - б) книжковий.
  3. Запитально-відповідний [4, с. 155-156].

На основі «Плану...» були розроблені комплексні навчальні програми (теми-комплекси), що будувалися за принципом синтетичного узагальнення всього навчального матеріалу за схемою: природа-праця-суспільство. Окремі навчальні предмети не виділялися. Вибрані комплекси знань (наприклад, про Землю) вивчалися вказаними вище трьома блоками: 1-й блок – елементи природничих знань, 2-й блок – знання з різних галузей виробництва й техніки, 3-й блок – матеріали суспільствознавчого характеру.

Перед учителями-предметниками постало одночасно цікаве та досить складне завдання – якнайповніше розкрити окремі сторони визначеного комплексу знань. Позитивним у цих програмах було наближення змісту навчання до життя, реалізація міжпредметних зв'язків, формування активного ставлення учнів до природи та суспільства. Але найголовнішим недоліком було те, що комплексна система освіти на той час не давала учням систематичних знань з основ наук через недосконалість методик і часткову несумісність матеріалу, що подавався.

Заслуговують на увагу систематичні дослідження шкіл, зокрема Київської трудової школи № 21, що проводилися з метою з'ясування її відповідності вимогам Дослідної Педологічної станції за такими пунктами: 1) учні; 2) педперсонал; 3) технічний персонал; 4) приміщення та інвентар; 5) навчальна установа; 6) педагогічна робота.

У пункті педагогічна робота було зауважено, що мали місце спроби поживлення класних занять шляхом застосування екскурсійного та лабораторного методу (наприклад, заняття з шовкопрядіння). Деякі заняття з грамоти, цегляного та паперового виробництва ведуться комплексним методом, але дещо своєрідно витлумачуючи його, застосовуючи суто технічну досвідченість. За зауваженням осіб, що перевіряли, «тут потрібна свіжість педагогічної думки, щире співчуття ідеї трудового виховання, що об'єднана з педагогічною обережністю нових шляхів і постановки експериментів, за завданням і під контролем спеціалістів-теоретиків» [8, с. 28].

З 1930-1931 н.р. комплексну систему навчання замінили на комплекси-проекти (метод проектів). Нова система включала дві частини: постійну (зміст основного матеріалу, який треба вивчити) і динамічну (ланцюг завдань (проектів), через виконання яких засвоюється основний зміст освіти). Динамічна частина розроблялася щорічно, залежно від конкретних умов, контингенту учнів тощо. Метод проектів реалізовувався у формі цільових завдань учням (наприклад, зробити електропроводку в будинку), які вони виконували після відповідних інструкцій і під наглядом учителя. Основними недоліками методу проектів були такі: безсистемність і поверховість знань, викладення матеріалу частинами, знання й уміння учнів підпорядковувалися проектам [7].

Слід додати, що вперше у 1919 р. студійну систему навчання запропонував П. Блонський, сутність якої зводилася до того, «що все коло питань, які належало вивчити, розподілялося на кілька циклів і певна група учнів опрацьовувала кожен окремий цикл в особливій студії» [5, с. 134]. «Основною ознакою такої системи було те, що всю роботу,

навіть складання планів і програм відповідно до тем офіційних програм, проводили самостійно учні в присутності керівника, який за потреби міг їм допомогти; учні ж створювали і групу, що працювала за принципом розподілу праці над однією темою задля досягнення однієї мети, – зазначає сучасний дослідник А. Приходько. – Робота проходила не в класах, а в кабінетах–лабораторіях – без погодинного розкладу, з використанням різноманітних методів і будь-яких матеріалів. Колектив зараховував роботу за її реальними результатами (доповідями, діаграмами, схемами). Заліків та іспитів не було» [5, с. 134-135].

Дуже популярним на той час був Дальтон-план, теоретичні основи якого впроваджувалися в практику радянської, а отже, й української школи з другої половини 20-х до початку 30-х рр. минулого століття і через метод проектів, наріжним каменем якого була також групова форма навчання.

Наприкінці 20-х рр. ХХ століття в українській школі мав місце бригадно-лабораторний метод навчання, коли та чи інша тема пророблялася самостійно групою учнів (бригадою) у кількості 5-10 осіб. Цей метод мав певні недоліки: усувалася керівна роль учителя, облік роботи здійснювався для бригади в цілому, а не для окремих учнів, не проводилася індивідуальна робота з учнями; не було матеріальної забезпеченості шкіл для самостійної роботи учнів; не враховувався вік і підготовленість дітей при комплектуванні бригад; часто матеріал виявлявся просто незрозумілим для окремих учнів і навчання перетворювалося на просте зубріння [3].

Але незважаючи на певні недоліки цих методів, як зазначав А. Приходько, «ідеї, закладені в проектному і бригадно-лабораторному методах, у роботі в парах змінного складу, виробничих і трудових екскурсіях, є надзвичайно актуальними тепер, адже новітні освітні технології, які наголошують на постійній, активній взаємодії всіх учнів, на моделюванні життєвих ситуацій, використанні рольових ігор, спільному розв'язанні проблем тощо, ґрунтуються на тих самих теоретичних засадах, що й методи навчання, практиковані в радянській школі у 20-ті рр. ХХ ст.» [5, с. 141].

Стосовно вибору методу навчання й виховання, то він покладався на викладача, що, в свою чергу, підсилювало актуальність підготовки кваліфікованих кадрів у цій сфері.

У цьому контексті слід звернути увагу на виписку з Протоколу засідання Наукпедкому від 10 грудня 1923 р., де Т. Черновський писав: «Питання щодо термінології – комплексного або трудового методу – не здається особливо важливим. Більш серйозними є питання про викладачів, які в змозі втілити у життя ідею методу; питання про вибір матеріалу для комплексів та їх систематизація; питання свободи, самодіяльності та індивідуалізації. Для вирішення першого питання необхідна деталізація методу і складання ряду методичних посібників для викладачів. З другого питання слід визнати бажаною систематизацію комплексів, але так, щоб були допущені і комплекси, випадково взяті із життя. В основу шкільної програми має бути закладений комплекс господарчої діяльності: домашнього, сільського, ремісничого та великоіндустріального господарства. З третього питання необхідно передумовою застосування комплексного методу є введення у школу Дальтонського лабораторного плану» [8, с. 46].

Отже, своїми методичними розробками педологи робили спроби започаткувати таку систему навчання й виховання, яка містила в собі елементи сучасного проблемного навчання й виховання.

Слід зауважити, що через освіту, шкільну, вищу та середню спеціальну, вирішувалися проблеми класового політико-ідеологічного виховання із вкрапленнями політехнізму і політехнізації, що в умовах відсталого в технічному відношенні виробництва й бідності матеріально-технічної бази насправді полягали в екскурсіях школярів на близько розташовані підприємства та включенні окремих розділів про виробництво у зміст таких предметів як фізика та хімія [6].

Педагогіка, отримавши ідеологічне обґрунтування, почала самостійно розробляти свої теоретичні засади, основними з яких стали свідомість та діяльність, детерміновані

соціальними умовами, головним об'єктом і суб'єктом виховання був колектив, а сам процес виховання відбувався через організацію відповідно спрямованої діяльності та побудови організаційних залежностей у самому колективі.

Саме у 20-30-ті роки ХХ століття було закладено тенденцію, відчутну і тепер, коли теорія навчання розвивається за психологічними законами (у даному випадку принцип єдності свідомості й діяльності, активна роль свідомості в процесі пізнання), а організація життєдіяльності дитини, те, що ми називаємо виховним аспектом, більше підпадає під ідеологічно-соціальні аргументи.

З огляду на це, можна стверджувати, що сучасна педагогіка – це педагогіка насильства, яка спирається на власні закони, а не на закони психології, фізіології, анатомії дитини. Незважаючи на певний ідеологізм навчання й виховання у педологів, вважаємо за потрібне переглянути та обрати найцінніше в педології, те, що можна екстраполювати в сучасні організаційно-управлінські умови навчання й виховання (системи освіти).

На думку Д. Ніколенко, найголовніше, що можна взяти на озброєння сучасним науковцям з досвіду педологічної думки, – це врахування досягнень усіх наук про дитину при її вивченні [2, с. 2-3]. «А для цього необхідно розв'язати кардинальне питання про синтез наук про дитину як цілісну, органічну єдність соціального й біологічного в людському індивіді, питання про підготовку спеціаліста, здатного вивчати й інтегрувати здобутки всіх наук про розвиток і здійснювати практичні заходи щодо виховання особистості людини», – зазначає дослідник [2, с. 2-3].

Також Д. Ніколенко вважає, що «необхідно глибоко вивчати проблеми спадкового й природженого в людині і шляхи та засоби нейтралізації негативних психоневрологічних проявів у процесі навчання і виховання молоді; активно поставити на службу освіті й навчанню психологічні знання, поширивши психологічну освіту в підготовці і перепідготовці вчителів, озброїти педагога методами вивчення учня; активізувати вивчення причин асоціальної поведінки неповнолітніх, залучаючи до їх з'ясування психіатричну компетенцію; посилити професійну орієнтацію учнів, глибше вивчати протипоказання (психологічні, фізичні, неврологічні); подолати обмеженість у психолого-педагогічній підготовці вчителів і вихователів, забезпечивши в ній не лише знання норми психофізичного розвитку дитини, а й відхилення від норми в фізичному і психічному розвитку, їх причини й урахування в навчально-виховній роботі, у підготовці до життя і праці» [2, с. 2-3].

Висновки. Педологія поставила в основу діяльності школи активність, самодіяльність, зв'язок із життям, трудовий принцип, інтеграцію знань у життєво спрямовані комплекси. Вони втілилися у застосуванні дослідницьких, інтегрованих (комплексних), експериментально-творчих методів, єдності знання й практики, зв'язку з життям, профілізації, індивідуального та диференційованого навчання, регіонального (локального) та краєзнавчого принципів відбору змісту освіти тощо. Все вказане вище ми можемо екстраполювати в деякі сучасні форми навчання й виховання, при цьому пам'ятаючи, що засобом індивідуалізації навчання є власне не знання, а їх носій – учень.

Література:

1. Декларация Народного комиссариата просвещения УССР о социальном воспитании детей // Антология педагогической мысли Украинской ССР / [сост. Н. П. Калениченко]. – М. : Педагогика, 1988. – С.460-464.
2. Ніколенко Д. Ф. Педологія : питання теорії і практики / Д. Ф. Ніколенко // Рад. освіта. – 1988. – 24 травня. – С. 2-3.
3. Подобєдова Т. Ю. Проектування як педагогічний феномен: методологічні та теоретичні аспекти / Т. Ю. Подобєдова // Гуманітарні науки. – 2004. – №1 (7). – С.100-108.
4. Попова О.В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ столітті / О.В. Попова // Харк. держ. пед. ун-т ім. В. І. Сковороди. – Харків : ОВС, 2001. – 256 с.
5. Приходько А. С. Упровадження групового навчання на уроках історії в українських школах у 20-ті рр. / А. С. Приходько // Педагогіка і психологія. – 2005. – №9. – С. 133-141.

6. ЦДАВО України, фонд 166, оп. 1, справа 955.
7. ЦДАВО України, фонд 166, оп. 3, справа 270.
8. ЦДАВО України, фонд 166, оп. 3, справа 644.

У цій статті розглянуто та систематизовано основні методи навчання й виховання періоду 20-30-х років XX століття, представлено та проаналізовано основні форми роботи педологів в освітніх установах, а також визначено деякі концепти з досвіду педологічної думки та доведено доцільність застосування їх у сучасній системі освіти й виховання.

Ключові слова: бригадно-лабораторний метод, комплексне навчання, метод проектів, педологія, студійна система навчання, трудова школа.

В данной статье рассмотрены и систематизированы основные методы обучения и воспитания периода 20-30-х годов XX столетия, представлены и проанализированы основные формы работы педологов в образовательных учреждениях, а также определены некоторые концепты из опыта педологической мысли и доказана целесообразность их использования в современной системе образования и воспитания.

Ключевые слова: бригадно-лабораторный метод, комплексное обучение, метод проектов, педология, студийная система обучения, трудовая школа.

The main methods of education and upbringing of the period of 1920s-1930s have been considered and systematized, the main forms of pedologues' work in educational establishments have been presented and analyzed, some concepts from pedological thought have been defined, the reasonability of their application in the modernization of Ukraine's education and upbringing system nowadays has been proved in this article.

Keywords: complex learning, labour school, method of projects, pedology, studio system of learning, team-laboratory method.